

Berecz Ágnes

ZONDA TAMÁS SZÉKELY FALUCSÚFOLÓJA BENKŐ GYÖRGY DIÁRIUMÁBAN

I. A Benkő-diárium leírása

Benkő György diáriuma kéziratos versgyűjtemény, megtalálható a budapesti piarista gimnázium levéltárában¹. Mérete 16,5x11 cm, 54 számozatlan levélből áll. Címoldalán a szöveg barokk motívumokkal cifrázott, piros-fekete színű szív közepén olvasható, egyébként a kézirat nem illusztrált; a verseket egymástól egy vízszintes vonal (és a cím) választja el. A gyűjtemény fizikai állapota igen rossz volt, amikor kezembe vehettem (szétmálló papírkötés, féregrágások); azóta restaurálás alatt van. Tartalomjegyzéke nincs, forrást, szerzőt — egy kivétellel — nem tüntet fel.

Címoldala szerint 1738-ban kezdték lejegyezni, a legutolsó lap tollpróbái között pedig az 1742-es évszám szerepel. Valószínű azonban, hogy a gyűjtemény nagyobbik része még az 1738-as év folyamán összegyűlt; a 43. levélen ugyanis egy kérvény (Supplicatio) piszkozata olvasható 1738-ra datálva. Az 50. levél b, oldalára egy piros körpecsét van ütve „Ballagi Aladár gyűjteményéből” felirattal. Az OSZK kéziratárában megtalálható Ballagi Aladár könyvtárának katalógusa², amely tételelesen sorolja fel a gyűjtemény minden egyes darabját, a XIX. sz. előttieket különös gonddal, ez a versgyűjtemény azonban nem szerepel benne. Kétségtelen, hogy a Ballagi-könyvtár egyik darabja volt; de nem lehet tudni, milyen módon került a piarista gimnázium levéltárába. (Lehetett ajándék, csere stb.) Sajnos, azt is homály fedi, hogy honnan keveredett a Ballagi-család tulajdonába. Az eredeti birtokoson, Benkő Györgyön kívül még egy közbülső tulajdonost tétélezhetünk fel: a legelső levél b, oldalán szerepel egy név és egy évszám: „Josephus Palffy Ano 1766” — az olvasat azonban bizonytalan, mert ez a lap a leginkább sérült (csonka és féregrágott).

Számunkra a legfontosabb személy természetesen Benkő György, az eredeti birtokos és valószínű másoló. Mivel a diárium címoldalán „Cibini” — Nagyszeben — helymegjelölés szerepel, eleve Erdély kínálkozott kiindulási pontnak.

Kövári László és Nagy Iván családtörténeti műveiből³ kiderül, hogy a Benkő család ősi fészke a háromszéki Árkos. Inne ered a család valamennyi ága. Úgy tűnik, hogy történelmi jelentőségű, kiemelkedő alakjai nincsenek a XVIII. sz. előtt; a főnemességhez sohasem tartoztak. A XVIII. sz. második felétől a háromszéki Benkők számos literátus emberrel tűntek ki. A legismertebbek: Benkő József (1740–1814) református lelkész és tanár számos nyelvészeti, botanikai és történeti munkát írt⁴, valamint értékes könyvtárral rendelkezett, amelyben XVII–XVIII. sz.-i diáriumok is voltak⁵. Benkő Miklós, a család

¹ Teljes címe és leltári száma: Diarium Georgii BENKŐ Continens Salutationes pro diebus NATALIBUS PASCHALIBUS et PENTECOSTALIBUS Item non multo diebus propriis 1738 (PKL V 416/47).

² Leltári száma: Fol. Hung. 1925; 160 gépelt oldal.

³ KÖVÁRI László, *Erdély nevezetesebb családai* Kolozsvárt, 1854. (Ezt vette alapul NAGY Iván is.)

⁴ Ezek közül a helytörténeti *Transsilvania* (kiadva Vindobinae, 1778) a Ballagi-könyvtár leltárában szerepel.

⁵ ÉDER Zoltán, *Benkő József nyelvészeti munkássága*... Bp., 1978. 12–13., valamint a Magyar Hirmondó 1781 nov. 10-i felhívása (idézi HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludítól*

katolizált, jezsuita tagja alkalmi latin beszédeket nyomtatott ki. Benkő Sámuel, Borsod megyei orvos, 1778–91 között több orvosi könyvet publikált⁶, Benkő Ferenc (1745–1816) református lelkész és tanár először lefordította Werner ásványtani szakkönyvét, majd maga is írt egyet⁷.

Bár ezek a példák a XVIII. sz. második feléből valók, minden jel arra mutat, hogy a kiterjedt Benkő-család a XVIII. sz. első felében is a műveltebb középnemesi réteghez tartozott. Benkő József apja prédikátor volt, nagybátyja szintén⁸. Apor Péter versbe szedett névsora kortársairól⁹ kerekén 20 Benkőről emlékezik meg, köztük több nótáriusról és jó gazdáról. Sajnos, Benkő Györgyöt nem említi, noha valamelyik szűkebb család valószínűleg az övé. Mit tudunk róla? Igen keveset; a diárium a címlapon kívül csak egy helyen közöl személyes vonatkozású adatot. A 43. levélen található a már említett „Supplicatio”, amely a gyűjtemény egyetlen prózai szövege. Magyar nyelven írt kérelem: „... Im mi is igjekezünk ezen hogj miképpen szerezhessünk magunknak szükségünkre tartozó jokot mivel könyveinknek szerzesében is igen igen tehetetlenek vagiunk fojamodunk ezért minden jo Urainkhoz s aszszonyinkhoz hogj ne vonynak meg... jo akaratyokat és alamisnalkodo kezeket.” A zárás: „Nagjsa: s kegje: alazatos szolgaja Kőlt a N.Coll. 1738” és itt következik az aláírás, amelyet utólag valaki többször áthúzott, de az eredeti példányon viszonylag nagy biztonsággal megállapítható, hogy Georgius Benkő neve az. Ebből annyi derül ki, hogy Benkő György 1738-ban a nagyenyedi református kollégium hallgatója (amelynek Háromszék volt a fő vonzáskerülete)¹⁰; s az is valószínű, hogy családjá nem tartozott a legtehetősebbek közé. Ugyanezen a levélen még a következő párosos bejegyzést olvashatjuk: „Anno 1736 Die 2. Martis lőttem neutralista, Anno 1739. Die 2. Martis le tőttem a neutralistaságot lőttem a Cla: Sigis: N. Borosnyainak szolgaja”. Ez a bejegyzés teljesen egyértelművé teszi, hogy Nagyenyedről van szó. Borosnyai Nagy Zsimond (1706–1774) 1736-tól haláláig nagyenyedi professzor volt, a diákok pártfogója, számos latin nyelvű teológiai mű szerzője (magyarul is írt, alkalmi beszédeket adott ki)¹¹. A „neutralistaság” a nagyenyedi kollégiumban egy bizonyos fokozatot jelentett: „... az alsóbb évfolyamokon mint neutralisták („neuterek”) a kollégiumi adminisztráció küldönc (cursor és apparitor) szolgálatait látták el...” — írja Jakó Zsigmond idézett művében, amelyben a kollégiumi matriculái is mellékelve vannak, de Benkő György neve nem fordul elő bennük. Igaz, hogy oda a felsőbb klasszisok növendékeit vették fel.

Összegezve az adatokat annyit mondhatunk el Benkő Györgyről, hogy 1736–39 között nagyenyedi diák volt, valószínűleg egy háromszéki szegényebb nemesi család sarjaként. A „Supplicatio” bizonyosan az ő műve, lehetséges, hogy első fogalmazvány gyanánt került a diáriumba¹². A versanyag kézírása megegyezik a kérelmével (más kézírással nem is találkoztunk), tehát ezeket Benkő György jegyezte le. A diárium külalakja rendezett, a javítás ritka. Ennek alapján és a gyűjtemény ismeretében valószínűnek tartom, hogy meglévő alkotások saját használatra való lemásolásáról van szó (vagy írásos források alap-

Petőfiig. Bp., 1978. 105.), amelyben Benkő szorgalmazza a kéziratok versek, diáriumok, históriás énekek összegyűjtését és kiadását.

⁶ Közülük BENKŐ S., *A fekete epés mértékletéről...* (Pest, 1791) c. műve szintén a Ballagi-könyvtár darabja.

⁷ WERNER, A., *A köveknék és érceknék... jegyeikről...* Ford. BENKŐ Ferenc, Kolozsvár, 1784; ez a mű is megvolt a Ballagi-gyűjteményben.

⁸ L. ÉDER Zoltán idézett műve és MIKÓ Imre, *Benkő József élete és munkái.* Pest, 1868 (családi adatok).

⁹ *Br. Apor Péter verses művei és levelei.* Szerk. SZÁDECZKY Lajos I–II. Bp., 1903. Innen: APOR Péter, *Syntagma et syllabus vivorum et mortuorum* (165.)

¹⁰ JAKÓ Zsigmond — JUHÁSZ István, *Nagyenyedi diákok 1662–1848.* 1979. Kriterion.

¹¹ Megemlékezik róla HERMÁNYI DIENES József (*Nagyenyedi... Demokritos I–II.* Kolozsvár, 1943); BOD Péter (*Magyar Athenas. Válogatás műveiből* Bp., 1982. 19.); és említi SZINNYEI József is.

¹² Erre utalnak az áthúzások, javítások, amelyek itt az átlagosnál gyakrabban fordulnak elő.

ján, vagy emlékezetből). Nem kizárt természetesen, hogy egyik-másik vers Benkő György szerzeménye vagy variánsa, de erre vonatkozóan semmi adatunk nincs.

Amint erre a cím is utal, a gyűjtemény elsősorban karácsony, húsvét, pünkösöd napjára írt alkalmi köszöntőket tartalmaz, emellett kisebb számban világi témájú verset is találhatunk benne. Eredeti tartalomjegyzék hiányában saját összeírásban közlöm a részletes tartalmat (helyenként kumulálva; a világi verseknél közlöm a kezdősort is).

3. levél b) oldal — 11. levél: Salutatio Natalis (16 db)
11. levél b) oldal — 16. levél: Salutatio Penthecostalis (5 db)
16. levél b) oldal — 18. levél: Salutatio Paschalis (2 db)
18. levél a) és b) oldal: Salutatio Penthecostalis (1 db)
19. levél a) oldal: Salutatio Paschalis (1 db)
19. levél a) oldal: Salutatio Natalis (1 db)
19. levél b) oldal — 20. levél: Salutatio Paschalis (1 db)
20. levél b) oldal — 21. levél: Salutatio Penthecostalis (1 db)
21. levél a) oldal: Alia Penthecostalis (1 db)
21. levél b) oldal — 22. levél: Ersebet napjára irattatott versek („Serkeny fel én musám sies hirt mondani...”; 1 db, 10 versszak)
22. levél a) oldal — 23. levél: Rebeka napjára („Thalia készítsed cziteradot menten...”; 1 db, 12 versszak)
23. levél a) oldal — 24. levél: Sára napjára („Emberi nemzetnek teremő Istene...”; 1 db, 18 versszak)
24. levél b) oldal: Salutatio Paschalis (1 db)
25. levél a) oldal — 27. levél: Alia Pasc(halis) (7 db)
27. levél b) oldal: Salutatio Natalis (1 db)
27. levél b) oldal: Salutatio Paschalis (1 db)
28. levél a) oldal — 30. levél: Alia Pascalis (4 db)
30. levél b) oldal — 31. levél: Salutatio Pentecostalis (1 db)
31. levél b) oldal — 37. levél: Alia Pente(costalis) (7 db)
37. levél b) oldal: Trefás strofák („Im erkezik az Urfi minden felre alyon”; 1 db, 7 versszak)
38. levél b) oldal: (cím nélküli négysoros lánycsufoló: „Tiz ha szép husz ha kedves harmincz ha gyermekes...”)
38. levél b) oldal — 40. levél: (olvashatatlaná törölve az első hét versszak; így a címe sincs meg; a 8. versszaktól a végéig megvan „Apám a szakállát fel várra vetette...”; 24 versszak)
40. levél a) oldal: Lakodalmi köszönver (így!) „Tisztessegre betsülletre melto jo uraink...”; 1 db, 7 verszak)
40. levél b) oldal — 41. levél: Lakodalmi versek („Haljátok meg szómot kik ide gyülte-tek...”; 1 db, 13 versszak)
42. levél a) oldal: Declamatio ante examen (1 db)
42. levél b) oldal: Epilogus post examen (1 db)
43. levél a) és b) oldal: Suplicatio (1 db, magyar nyelvű, itt olvasható Benkő György bejegyzése is)
44. levél a) és b) oldal: Maria napjára valo versek („Jeles szokat hallok heliconia-bol...”; 1 db, 8 versszak)
44. levél b) oldal — 45. levél: Ersebet napjára („Siessetek musak s Thalia lantodat...”; 1 db, 7 versszak)
45. levél a) és b) oldal: Minden napi tüzszentesekről irott versek („Vasárnap. Hely mely ditseretes a te állapotod...”; 1 db, 7 versszak)
46. levél a) oldal — 50. levél: A Zonda Thamás versei („A Háromszéki faluknak felesen van száma...”; 1 db, 66 versszak)

Összegezve és nyelvi megoszlás szerint 46 magyar, 6 latin és 15 latin–magyar nyelvű vers szerepel a gyűjteményben. Ez utóbbiak egyértelmű fordítások, érdekes azonban, hogy

mindössze öt esetben egyezik egymással a latin és magyar nyelvű versszakok száma, nyolc esetben a magyar versszakok meghaladják a (kezdő) latin versszakok számát. (Két esetben a latin versszakok száma több.) A vallási témájú versek címe mindig latin — akkor is, ha a vers teljesen magyar nyelvű —, a világi témájúaké mindig magyar. A várakozásnak megfelelően az anyanyelvi tendencia erősebb.

A gyűjtemény teljes anyaga valamilyen alkalomhoz kapcsolódó alkotás (egyházi ünnep, névnap, lakodalom vagy egyéb vidám összejövétel). Tekintettel arra, hogy Benkő György szegényebb diák lehetett (vagy, mint minden diáknak, sohasem volt elegendő pénze); és ismerve a korabeli szokást, hogy ünnepek alkalmával a gyerekek, diákok és versfaragó emberek vendéglátásért és némi pénzért az eseményhez illő verseket adtak elő — mindezek alapján úgy vélem, hogy a diárium ebből a célból jött létre, és Benkő György „repertoárját” tartalmazza.

II. A Zonda Tamás versei

Kétségtől ez a gyűjtemény legérdekesebb világi témájú darabja, amely Háromszék falvait verseli meg. Sorrendben az utolsó, a 46–50. levélen szerepel. Kerek, egész alkotásnak tűnik; hiszen címétől és első versszakától kezdve a záró versszakig megvan; valójában azonban — mint a későbbiekben kiderül — ebben a formában hiányos.

Zonda Tamás verse nem ismeretlen az irodalomtörténetben. A Szádeczky-*Miscellani-*doban¹³ megtalálható belőle 34 strófa és egy sor, utána megszakad. A *Benkő-diárium* 66 strófát tartalmaz. Ha összevetjük a két szöveget, láthatjuk, hogy a szerző és a vers kétségtől azonos.

Ki volt Zonda Tamás? Bod Péter *Magyar Athenas*-bibliográfiája nem említi (nem ismeri vagy nem tartja említésre méltó költőnek; noha kortársak és egy vidékről valók). Nem emlékezik meg róla egyetlen további biblio- és biográfia; tudomásom szerint a Székelyföld és Háromszék monográfiái, gyűjtései sem¹⁴. Igen kevés, amit róla tudunk. Már Szádeczky észrevette, hogy Apor Péter *Syntagma et syllabus vivorum et mortuorum* c. művében¹⁵ található egy ilyen sor:

„Híres verscsináló magyar Zonda Tamás.”

Ebből annyi derül ki, hogy 1741-ben — ekkor vetette papírra Apor Péter az idézett sort — Zonda Tamás legalábbis helyi hírnévvel rendelkező költő volt, és még életben kellett lennie, mert ez a sajtóságos személy-összeírás Apor kortársaira vonatkozik¹⁶, másrészt a halál tényét múlt idővel vagy említéssel jelzi. Ehhez az összeíráshoz Cserei Mihály is készített egy névsort Apor segítségére¹⁷, amelyben ezt találjuk:

„281. Háromszéki Szonda Tamás, híres magyar poeta.”

Tehát megerősíti az eddigieket és Háromszéket említi mint származási helyet. Nagy Iván családtörténeti munkája annyit mond a Zondákról, hogy „(Gidófalvi) erdélyi székely család, melyből István magyar versköltő, ez és másik István Háromszékből, Kelemen Polyánból való¹⁸, 1740-ben.” Érdekes lenne tudni, honnan való a forrás. Csereinek ugyanis van

¹³ Kiadva: *Br. Apor Péter versei művei és levelei*. Szerk. SZÁDECZKY Lajos I–II. Bp., 1903 I. kötet 504–508.

¹⁴ Például HERMÁNYI DIENES korabeli anekdotagyűjteménye, BENKŐ József *Transsilvania Specialisa* vagy Orbán Balázs monográfiája (amely pedig közöl helyi vonatkozású verseket).

¹⁵ Kiadva SZÁDECZKY idézett művében.

¹⁶ Az emlékezetesebb elődökről külön összeírást készített.

¹⁷ Kiadva SZÁDECZKY, *i. m.* 165.

¹⁸ Polyán is, Gidófalva is háromszéki falu; ZONDA István nevű költő előttem ismeretlen.

egy ilyen sora: „280. Háromszéki Szonda István, nemes ember.” Apor összeírása két további Zondát nevez meg: „Kézdivben Pollyánban vagyon az Zonda György”, és másutt: „Az Kézdi-Pollyánban nemes más Zonda György”.

Ugyancsak Szádeczky említett kiadásában találunk egy okiratot, Háromszék lakosainak hísfékeskűjét III. Károly királynak 1713-ból, amely csak Polyán falu esetében sorol fel Zonda nevű személyt, ott viszont hatot, „nobiles” jelöléssel: Zonda Simon, Zonda Gábor junior, Zonda Sigmond, Zonda Gábor senior, Zonda Sigmond, Zonda Kelemen.

Ha ezekhez az adatokhoz hozzátesszük még Orbán Balázs¹⁹ adalékát (Polyánról szólva): „A falu közeli Zonda völgyben . . .”; akkor csaknem bizonyosan állíthatjuk, hogy a Zonda család polyáni, tehát a gidófalvi ágnek is innen kellett elszármaznia.

Ennél közelebb eddig nem jutottam Zonda Tamás személyéhez. Lehetséges, hogy gidófalvi illetőségű volt. Verse ugyanis a bevezető és a „székes helyt”, Sepsiszentgyörgyöt vázoló strófa után Gidófalvával kezdi a falvak sorát, noha a sugaras útszerkezetből adódóan választhatna más kezdő útvonalat is. Ha Zonda Tamás Gidófalváról származott, egészen természetes a döntés. És Nagy Iván is Gidófalvát említi. Persze ezek nem döntő érvek és a költő személyére nézve sem a leglényegesebb adat.

A vers számot tarthat érdeklődésünkre úgy is mint helytörténeti dokumentum, úgy is mint a XVIII. sz.-ban kibontakozott pasquillus-irodalom egyik fajtájának jellegzetes darabja. Varga a pasquillus lényegét abban látja²⁰, hogy görbe tükröt tart személyek, városok vagy tájak elé; érzelmi alapon valóságos ferdeséget ostoroz és általában alkalomszerű, anonim alkotás. Művelője a provinciális nemesség és a diákság. Zonda Tamás verse beleillik ebbe a meghatározásba; s mivel kényes politikai vonatkozásai nincsenek, a névtelenség nem volt szükségszerű. A pasquillus-irodalom a korban nagy népszerűségnek örvendett, ezt támasztja alá, hogy a vers két kéziratot a gyűjteményben is szerepel. Valószínűnek tartom, hogy a háromszéki kéziratosságban közismert lehetett a XVIII. sz. első felében. A tréfás helységoroló Erdélyben nem volt ismeretlen téma; Varga Imre idézett cikkében említi egy 1660 k. keletkezett, 400 strófás éneket „Miért sirsz a hegyen Sebes” kezdettel, amelynek tekintélyes része Erdély településeit tüzi tollhegyre. Később sem merült feledésbe ez a tárgy, de folklorizálódott: Kriza gyűjteményében²¹ található rá példát.

Ha összehasonlítjuk a *Miscellania* és a *Benkő-diárium* szövegét, kitűnik, hogy a strófák a 20. versszakig — kisebb, a szóhagyományozásból, ill. a kézirat-másolás technikájából adódó eltérésektől eltekintve — egyeznek. Utána egyrészt különbözik a versszakok sorrendje, másrészt a *Miscellania* tartalmaz öt versszakot (és egy sort), amelyek a *Benkő-diárium*ban nem szerepelnek.²² Tehát a diárium szövege, látszólagos kerekése ellenére, hiányos. Az is valószínű, hogy a két másolat eltérő forrást vett alapul. A versszakok eredeti sorrendje többé-kevésbé rekonstruálható, ugyanis a falvak a nagyobb útvonalak által meghatározott sorrendben szerepelnek. Bizonytalanság ott lehet, ahol szükségszerű ugrás van a sorrendben.²³ Felmerül a kérdés, hogy vajon ezzel az öt versszakkal teljes-e a mű? Zonda Tamás az ígéri, hogy mindegyik háromszéki falut felsorolja. Minden bizonnyal meg is tette. A *Miscellania* és a *Benkő-diárium* szövege együttvéve 70 helységet nevez meg. Ezt a számot össze kell vetni egy korabeli térképpel vagy lajstromot tartalmazó okirattal. Véleményem szerint annyi már most is látható, hogy nem sok település maradhatott ki (ha egyáltalán kimaradt véletlenül). Azaz lehetséges, hogy néhány strófa továbbra is lappang vagy végleg elveszett, de ezek száma már nem lehet jelentős.

Zonda Tamás versével értékelt darabbal gazdagodtunk.

¹⁹ ORBÁN Balázs, *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népiismereti szempontból*. Pest, 1869. Ráth Mór kiadása. III. kötet 114.

²⁰ VARGA Imre, *A nemesi verses pasquillus*. ItK 1963.

²¹ *Vadrózsák*, KRIZA János székely népköltési gyűjteménye. Bukarest, 1975. 114.

²² L. jegyzetek „A Zonda Tamás Versei”-hez.

²³ Az útvonalak ugyanis sugaras szerkezetűek, Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely centrummal.

1. A Háromfzéki faluknak felefen van fzáma
Ide alabb mindenike fel vagjon fummalva
Kinek kinék aző be vőtt szép tulallydonfága
Iga/fága baratfága titkos álnokfága
2. Sepfiszt Gjörgj fzekes helye Nemzetes sepfinek
Világ végezete kor leß vege törvényének
Intettetnek hogj ternenek de femmit nem ternek
A vároftol a törvények elfőbb helyre mennek
3. Gidófalva hagjomanya meg marad a torka
Valahol van jo kortfoma meg tfergi a fzarika
Hogj törnek fel az italba egjiknek a marka
Mefterfeggel alnokfágal telles mint a roka
4. Fotos Martonos meg unta fzivből Gidofalvát²⁵
Mivelhogj ugj tartotta mint egj mostoháját
A nagj egjenetlenfegert meg gondolta magat
Meg akarja tfonkitani a szép Eklefiat
5. Egjmást űzo kis Etfalva mi a törvény utya
Tsak a tudja közülletek aki meg tanulta
Hiv éléfe a templomot magas helljre rakta
A mostani köffég oda fetalni meg unta
6. Templomotlan haßontalan filialis Zoltány
A mater Eclefiaban megy el igen ritkán
Fundáltatott s nyomorodott az ott vize partyán
A jo buza termő földnek fzingen a favanyán
7. fok kurva van tebenned is el hiredett Bodok
Palást alatt nyilván valot igen fokot hallok
A favanyu vizre minden nap ketfzer ballagtok²⁶
fovány helljen rendel alnak az o s az uj aßtagok
8. Fel felé meg telepedett haßontalan Málnas
Gjakron vagjon a lopoknak nállad Csendes fzállás
Neha neha nagj erdődben történik ut állás
Az akaßto fa miatt van ritkán fzegjen vallás

²⁴ A kézirat átrfása teljesen betűhív. Jelmagyarázat:

f : s

ß: sz

{ ... }: saját kiegészítés

(...): bizonytalan olvasat

... : olvashatatlan rész

A falvak nevének aláhúzása saját kiemelés.

²⁵ Fotos és Martonos Gidófalvától kissé távolabb, de annak fennhatósága alatt élő községek voltak (később be is olvadtak Gidófalvába).

²⁶ Bodok lokális jelentőségű gyógyvizekkel rendelkezett a XVIII. sz.-ban. Szénsavas savanyúvizét ivásra, másik két gyógyforrását fürdőkúrára használták köszvény és szembántalmak ellen.

9. Már kette szakadt olt szeme addig huzokodott
Nagjobb s dereka/abb rébe a Templomhoz hajlott
Csintalan/ág kozottetek igen el aradott
Bu/ulá/ra ingerlitek gjakran urotokot
10. fzan t/inalo kerék furo nyomorodott Zalán
Gjakron nezed hogj ha erik szilvád fája ágán
El ne veßßen ama hitvan Czibre evõ kalán
Inkabb kaptok a roß szilván mint az aldott buzán
11. Vallás felett egjmás között nem alkható Kalnok
Mivel a kifebb reßinek gondolatya alnok
Immár mind a ket reßinek külön két templomok
Kegje/seg gjakorlá/fokban nem igen szorgo/fok
12. Hajtogato Kőrõspatak meg szárad a torkod
A gidofalvi marhákat mikor be nem hajthad
Articulus ellenis el vonod ha el vohad
Kivaltkeppen mikor nint/en jobbagj/ág jo urad
13. Okos arkos mint bergõ kos hanya veti magat²⁷
Ha banhatna meg tartana mindenben vallását
Õrök Istenenek nem hißi kegjelmes Christu/sat
Mellynek jovendoben veßi karhozatos ju/sat
14. Réfzeg/eggel el hiredett tobzodo szemerja
Az irigj/eg sziveteket gjakorta furdallya
Egjik a más bet/fulletet ritka ki meg adja
Pluto le/ben dolgotokat õrõmmel halgatya
15. Azon alol van szent kirally egj szoros vapaba²⁸
Het araß gob halat mondnak szoros patakaba²⁹
Hihetetlen hazug dolog nints valo/ágában
Egj kis völgyben szépen laknak szépen két forjában
16. Kuaß nyirõ Külen mellett foly ala a nagy oltt
Egj halaß aminap koztõk szomjuval majd meg holtt
Istenes indulatokat nemellyik tanult volt
Nemellyike vißbalkodo ki fo/ha jo nem volt
17. Te egj ma/sal ellenkezõ vezekedõ szotyor
Ritkul vagjtok Csende/segben gjakrabban van tabor
szükölkõdes és szegeny/eg miatt vagj t/ug szomor
De a tilalmas erdõben nagj gjakorta faor
18. Va/far forma illye falva nint/en fokadalma³⁰

²⁷ bergõ kos = párzásra érett kos.

²⁸ vápa = gödrös terület. Szentkirály egy szük völgybe települt, a Kálmán-hegy és az Ecken-hegy közé.

²⁹ gobhal = talán egy halfajta helyi elnevezése.

³⁰ Illyefalva egy része mezõvárosi jogú, magisztrátussal és követküldési joggal rendelkező rész volt, másik fele azonban falu maradt. Középkori eredetű vásártartási joggal rendelkezett, azonban ezt „nem használtatván, elévültek” — mondja Orbán Balázs a XVIII. sz.-ra vonatkozóan.

A varofon az uraknak vagjon birodalma
Gjalázatos szitok atok ennek a jutalma
A nemeji főrendeknek nagjob a jutalma

19. *Dobolly ott folly az olt vize de vagj viz szükiben*
Mert te lakol nagj hegjen a viz folly nagj gödörbe
Halaßáfert fok penzt adnak üres erbenyedbe
Amellyekkel minden jokat vihethz élébokbe
20. *Jo marhakban gyönyörködő mező földi kőkös³¹*
A fáraz barátfág benned regen hogj örökös
fokat fazodol telben mert fa felől vagj szükös
szena füvel mind az által elegendo bővös
21. *Van jo urad nagj oltalmaid mindenkoron Uzon³²*
Nem engedi minden koron hogj más huzzon vonjon
De főt inkab igjekezik hogj meg oltalmazzon
A gonostevokkal hanem pendullste egj huron
22. *Mező földön telepedett vizetlen sz. Iván³³*
A te neved valofaggal nem felette hitvan
Béres szolgad es szolgalod fok vizet von vállan
Ajott kutya senkinek nints udvara tajekan
23. *Labor falva jo tamaßba megint sz. Ivannak*
Ókis kepet szepet adnak az ott valo papnak³⁴
Aßbu fabol ha kaphatnak jo tuzeket raknak
Egj paraßt biro parantfol a kis két falunak³⁵

³¹ Az útvonalak, a falvak sorrendje alapján ide illeszkedik a *Miscellania*-variáns 21. versszaka Markosról és Bikfalváról:

„21. Markos mellett van Bikfalva Sepsinek széliben
Egymást üzők lakossai, feles lenvetésben
Gyönyörködnek egymás között való perlődésben
Az ki nem peres közülök allyos becsületben”

Ezután, akárcsak a *Miscellania*-szöveg esetében, a Lisznyórról szóló strofa a logikus folytatás (a *Benkő-diáriumban* ez a 26. versszak).

³² Talán a Béli-családra vonatkozik.

³³ A középkorban Szentiván volt az anyaközség, Laborfalva pedig a filiája. A két falu már a XVI. sz.-ban önállósult, de a 23. versszak „jó támasza” kifejezése utal a szorosabb összetartozásra.

³⁴ kepe = gabonakévékből rakott kereszt.

³⁵ Ide illeszkedik a sorrend alapján a *Benkő-diárium* 56. és 55. verszaka Angyalosról és Besenyőről, utána a *Miscellania* 28. és 29. verszaka Eresztevényről és Rétyről:

„28. Kis keresztény Eresztevény mégis veszekedik
Egymás kárán némely része igen gyönyörködik
Szóval egymást ütögetik, de vérek nem esik,
Borju-nyuzó pénteken lesz erős ütközetek.

29. Heggyel tövel összeálló nyomoruságos Réty
Az házadból árviz miatt te is gyakran kimégy,
Siess az Eresztevénytől egy lakó helyet végy
Patronussid nagy onusid, mégis szenvedő légy”.

24. (Karba) hago kis *komollo* meg kohol a hollo³⁶
Teread *száll* mivel voltál felette koborlo
Templomodba magas hegyre kelletlen ballago
Kiért fejed felett kohol a mezei hollo.
25. Ros kenyeren meg kőverült *fovany Egerpatak*
A *szép* buza *líft* langjából téged ki őstottak
Tellyesfeggel a jo földből hogj ki *disputáltak*
A kaláts *fütésre* neked ros *líftet* gazdaltak
26. Hat te tserge rago *lífznyo* hogj nem gondolkodol³⁷
Etsakanis ate elmed kortsoman dorombol
Hova lesz a más világon elég tágas pokol
Holott kedves barátiddal kedvetlenül lakol
27. Lo fark lopo *szőrös kőrös* vagjone *szítatók*³⁸
Az ürüben s birkájában ti egj aszut attok
Az országot *fokfzor* azzal mind be járkáljátok
A vevőket az adásban gjakran meg *tfalljátok*
28. Goja *fe/zekkel* bővőszelt *bet/telen barátos*
Bő meződnek a vize/it *tfak* hijaba *szántod*
Epületednek tetejen a gojákat (rázod)
Ludfi helyet a fiait meg emešti gjomrod.
29. Almas *páke* a *findelly* fát mind el horgja Uzon
Mert fejedet *fokat* tartod eljel a *vánkofon*
Vad menefed roßsul hizik a *fovany* pallagon
U *forafid* mennek által gjakran az orßagon
30. *Nagj boro/nyo* *fok* forintot adtál a birfágba
Veszekedel egj más között vaj felette birka
Nem engeded *fzered* vinni apellatioba
Rajtad marad s be iratnak *deliberatamban*
31. Kedve kívül kis *Borosnyo* az erdőre indult
A *fok* hitván gondolatban *tfak* meg nem bolondult
Ha erkezik nyavalljaja *patronu/ahoz* fut
Egj kis *szoros* völgjet/kebe *magáno/fan* *szorult*³⁹
32. Kad *tfinalo* *szurok* *szedo papoltz* elmelkedjel⁴⁰
A fenyőfa *vágá/ában* igen *ferenkedjél*
Uraddal te egj *tábol* *tfereßnyet* ne egjel
Munkadnak el *adá/ában* igazon *efküdjel*

³⁶ Komolló mindig nagyon kicsi település lehetett. „Alig látszik dombon fekvő szerény kis temploma”, írja róla ORBÁN Balázs, igazolva ennek a versszaknak az állítását. Kohol = talán hangutánzó kifejezés.

³⁷ A sorrend alapján ez a versszak korábbra illene (1. 8. jegyzet). Cserge = durvább gyapjúpokróc.

³⁸ Kőrös lakosai hagyományosan iparosok voltak, legismertebb termékeik: szita, rosta, nyűg (lovak lábára való szőrbéklyó); ezekkel egész Erdélyben kereskedtek.

³⁹ Talán ide illeszkedhet a *Miscellania* csonka 35. versszaka Fel-Dobolyról:

„35. Orbaival határt vetett, Fel-Doboly rosz rákász”.

⁴⁰ Papolcz hagyományosan foglalkozott fakereskedéssel; kád, hordó, zszindely és deszkakerítéssel.

33. Halaß vadaß és madaraß *sendelt/finalo Zagon*
 Az *szemed jár fohaltá/hsal* les utan az agon
 Vad mene/ed roßsul hizik a *sovany pallagon*
U/ra/fig által mennek az *örök or/zagon*
34. Fareszekben *gijönyörködő* hoßban el nyulo *Kovaß{na}*⁴¹
*fok*aknak van kößfülletek ... nezd malma
 Meg soká/ igya vizedet a *fok fürez* ...
 A *fok* ... nemes ember azt majd mind eg/ ...
35. Nagjon vagjon *fenyen lepő fenő (t/ago) Pava*
 A nagy *sovany gogert* kiált törvénybe *Zabola*
 Nem engedi vinni *pered apellatioba*
 Rajtad marad s be iratik *deliberatamba*
36. *Zabola* sem kisebb falu nemes orbaiban
Jépen jutott nemelljeknek Isten áldá/ában
 Főrendei vannak ennek *ketfele vala/iban*
 Nagy nyere/seg ha minnyajan mennek *menyor/zagba*
37. Erreg berreg *Gelentze* is a papjara vigjáz
 Az tudja hog/ labon járva *vizi menyor/ragba*⁴²
 Meg *t/ajla* a vak *szarent/se* s beveti *pokolba*
 Be mentíbe nem adnak *reßt purgatoriumba*
38. Mit *fugorgaß* golvas *Hilib* az erdő allyaba⁴³
 Mit *fohaltaß* mint a *papista* pap a *vat/suba*
 Kellétinel többet ettel *adam almajaba*
 Mellynek jele nagy *t/omo/ta* *laccik* a *torkaba*
39. *Osdolanak* o/kolája fellyeb *patronu/ssa*
 Azon kívül *nyavajasnak* *fel/ég* a ...
 A *vannt/fai* o/venynek ott van a *pa/su/ssa*
 Azt igen *fok fator* s *jambor* (botkorja *nyomdatja*)
40. Meg rogzótt *parázna/fággal* *Bereczk* bővölködik
 Hanem (*cziganykodhatik*) igen *boßankodik*
 Az (*o/tozban*) jo *szán* huzo *lovakban* *dít/ekedik*
 A nagy *kövek kerekeket* ide s *tova* vetik
41. *Jereny Lemheny* a *gonoßra* de *tunya* a *jora*
 Varja mert *t/fak* *patronu/ssa* *utol/fo* jo *Ura*
 Nem *futhatz* el *bűned* előtt a nagy *hava/fokra*
 El nem *haginal* *rea* *varjak* *vagjon* *szám adá/ssa*

⁴¹ Kovászna még Orbán Balázs idejében is feltűnést keltett hosszúságával. Malmai a XIX. sz.-ban már nem voltak, azonban BENKŐ József *Transsilvania* c. műve úgy írja le, mint sok malommal rendelkező települést.

⁴² Gelencze katolikus templomához a hagyomány szerint két kényelmes, fedett folyosó is vezetett (Basa Tamás kastélyerődítményéből és a Cserei-kertből); talán erre utal a strófa.

⁴³ Hilib és Osdola környéke jellegzetes volt a golyvás megbetegedésről.

52. Azon alatt egy kis völgyben *Dalnok* megfzaladott
A kurva fág latorfággal egibe találkozott
Kenderesvölgy *fabadfaga* kezébe szakadott
Tizenket roß fejedelem gjakran igazgat ott
53. Gjölest hirdetnek ma *faradfagos* ...
Vege lefen a *banatinak* tizenket ...
Bar ... fozes ebedre *hogysem vatforára*
Ebed után kiki haza menven *szalláfüra*
54. A nemere *szel* torkaban *Bottfalva* ... ⁴⁶
Annak *felelsein riváfa* ház fedelet *számlál*
... *erdeire faert* nagy kedvetlen *setal*
Kis *Borojnyo* ... *hogj a földön járkál*
55. Keves terhet rakj *Befenyo* a te *szekeredre*⁴⁷
Mert fel nem vohatya marhad a meredek hegyre
Minden felé környul vette a Csere *erdeje*
Vadak miatt marhajanak *nintfen* bator *hellje*
56. Övedzetlen *angjalos* is igen tör *egj ma fra*
Bizta magát mindenekben a nagy *buzás kasra*
Nem (épitett) a *kifsebbis femmit* a *nagjobra*
Olyan *köztuk aróß dutka* mint *aróß poltura*^{48 49}
57. Buza nélkül *szükölködö szegeny kis ajta*
A *szamtalan* (arron vetelt) felette meg *unta*
fok mezöföldü falukat erdőből meg *dulta*
Jo *baratfagos lako fit* a *szukfeg* meg *nyuzta*
58. Talat tenyert kupát kalánt *tfinálnak Ba{róltban}*
Ott is igen ritkán *buvik varju* az *aftagban*
Halas vize közöttte *folly* mind *telben* mind *Nya{rban}*
Amelly *sep fit* teßi *Bardocz szekkel* *egj hatarban*
59. Szamtalan *fok* roß *kereket tfinálnak Bodosban*
Egjkor azokkal *indultak* a *fokadalomban*
A *bölöni kutyak* is le *tsußtak* a *falában*
Esküvefse *megis* mind el *attak* a *vafarban*
60. ... lere *torkat tartya Barot* meg *maigis*
Nem *erzi* de *Belö* *keppen mardo fsa* az *afpis*
Gondolatyában *kegjetlen* *mikeppen* a *tigris*
Barda váfár fokadalma *foha* nem igen *fris*
61. Bördát *tfinál* jo *földet szant Köpetz* *serenfegel*
Nem *akar* meg *egje fulni* *aróß henyelléfel*
Palást helyl im az *utzákon járnak lepedokkal*
Fejer tfeled felö *inge* *egjez* a *terdivel*

⁴⁶ nemere szél = a keleti szél székely elnevezése.

⁴⁷ A sorrend alapján korábbra illene; l. 12. jegyzet.

⁴⁸ dutka = kis értékű aprópénz.

⁴⁹ poltura = igen csekély értékű váltópénz.

62. *Jok* tudatlan törvényeket tesznek *Miklosvárán*
 Veszekednek a *fes* sori egjik a más voxan
 Juridicus procefsusbol vadnak igen *Jokan*
 Dereka *f* ab vox mindenkor all. Kirally bírálja
63. *Közepajta* a nagy erdő allját meg szállotta
 Baratságos szeretete magát be vallotta
 A *sepji* proccatoroknak ez a járó utya
 Hogj ha a lovanak fekit más fele nem tartya
64. Azon alol van *nagj ajta* ala ...
 Anak is ő nyajas nepe vagjon külfő képpen
 De elmejenek fojásf a káros belső képpen
 Azon kívül jo emberek valofágos keppen
65. Igen számtalan *Jok* márták születtek *Bölonbe*
 Kik szöveft fonast tanultak szorgalmatos rendbe
 Meg kivantatik hogj legjen jo resek ferjekbe
 De a roß szerentfetlenjeg hagjta szűzelegbe
66. Aki ez verfeket irta kíván botfánatot
 Nem t/ak olljant irt amelljet tudott hallott latott
 Vegjed jo kedvel ő tölle e mulandofágot
 Agjon Isten minden rendnek erni boldogfágot

Hubert Ildikó

GVADÁNYI JÓZSEF LEVELE NEDECZKY ELEKHEZ

Gvadányi József (1725–1801) most közreadott levelét Miller Jakab Ferdinánd¹ „Chartularium Hungaricum” kéziratgyűjteményének ötödik kötetéből közöljük.²

A levél keltezési dátuma ismeretlen, ezért csupán a vers tartalmából következtethetünk arra, hogy Gvadányi ezt második házassága után (1785) pár évvel írta. E verses levél válasz arra a latin nyelvű Nedeczky³-levélre, melyben a jezsuita pap az 1787-től nyomtatásban megjelenő „játékos munkák”-at dicséri.

A levél első fele az udvarias mentegetőzéseken túl („... meg nem-foghatom, honnat érdemlettem, // Esméretlenképpen hogy Levelét vettem”), resignált, őszintének tűnő visszatekintés az ifjúságra. Csak a második részben elevenedik meg némiképp a levél, mikor Gvadányi „édes társa” biztatására versbe foglalja annak, Nedeczkyvel tett egykori utazását.

¹ MILLER Jakab Ferdinánd (1749–1823), bölcséleti doktor, kir. tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója.

² OSZK Kézirattára. Quart. Lat. 62/5. pp. 58–62. Miller Jakab a *Chartularium Hungaricum* 5. kötetét 1804-ben másolta.

³ NEDECZKY Elek (1737–?): jezsuita szerzetes. Rendjének feloszlása után életére nem találunk adatokat. Gvadányi versének írásakor az Árva vármegyei Podvilk (ma Lengyelországhoz tartozik) plébános. (1767–1769 közt Szokolcán tevékenykedett.) Emlelt munkája: *Funacza Pestyere seu antri Funacza dicti historico-physica relatio concinnata... qui ipsusu antrum hocce lustravit A. 1772. die 19. oct. Vindobonae, 1774.*